

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه کردستان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان شناسی

عنوان:
ساخت ناگذرا در بختیاری

پژوهشگر:
محسن اسلامی فارسانی

استاد راهنما:
دکتر محمد راسخ مهند

استاد مشاور:
دکتر یادگار کریمی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان شناسی همگانی

مهر ماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات،

ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع

این پایان نامه (رساله) متعلق به دانشگاه کردستان است.

*** تعهد نامه ***

اینجانب محسن اسلامی فارسانی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی دانشگاه کردستان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان‌شناسی تعهد می‌نمایم که محتوای این پایان‌نامه نتیجه تلاش و تحقیقات خود بوده و از جایی کپی برداری نشده و به پایان رسانیدن آن نتیجه تلاش و مطالعات مستمر اینجانب و راهنمایی و مشاوره اساتید بوده است.

با تقدیم احترام

محسن اسلامی فارسانی

۱۳۹۰/۷/۶

دانشگاه کردستان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان شناسی

همگانی

عنوان:
ساخت ناگذرا در بختیاری

پژوهشگر:
محسن اسلامی فارسانی

در تاریخ / / ۱۳ توسط کمیته تخصصی و هیات داوران زیر مورد بررسی قرار گرفت و با نمره و درجه به تصویب رسید.

<u>امضاء</u>	<u>مرتبه علمی</u>	<u>نام و نام خانوادگی</u>	<u>هیات داوران</u>
		دکتر محمد راسخ مهند	۱- استاد راهنما
		دکتر یادگار کریمی	۲- استاد مشاور
		دکتر امید طیب زاده	۳- استاد داور خارجی
		دکتر ابراهیم بدخشان	۴- استاد داور داخلی

مهر و امضاء معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی

مهر و امضاء گروه

دانشکده

تقدیم به

همسر مهربانم

همان تنهایی که تنهایم نگذاشت

و فرزندان عزیزم، نسیم و احسان.

تشکر و قدردانی

منت خدایی را عزوجل که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت.

با سپاس بی کران از پروردگار متعال که الطاف الهی اش همیشه هدایت گر راهم بوده و عنایات بی پایانش درهای علم و دانش را به رویم گشوده است. در این راستا نهایت سپاس و قدردانی خویش را نسبت به زحمات استاد گرامی جناب آقای دکتر محمد راسخ مهند ابراز می نمایم که با در اختیار نهادن اوقات گرانبهای خویش، راهنمایی این پایان نامه را تقبل فرموده و در طول نگارش این پایان نامه، نکات لازم را یادآوری نمودند. همچنین، زحمات بی دریغ استاد ارجمند جناب آقای دکتر یادگار کریمی را در ارائه مشاوره های ارزشمند، ارج می نهم و از خداوند منان توفیق روز افزون ایشان را مسئلت دارم.

در آخر لازم می بینم که از زحمات تک تک افراد خانواده برای به سرانجام رسیدن این پایان نامه، به خصوص از مساعدت های عزیزانم آقای محمود اسلامی و آقای اسعد ساعدپناه که عهده دار زحمت طاقت فرسای حروفچینی و ویراستاری بودند، تقدیر و تشکر نمایم.

چکیده

این تحقیق در چارچوب معیارهای نحوی و معنایی به بررسی ساخت ناگذرا در بختیاری می‌پردازد. بررسی داده‌های طبیعی تحقیق نشان می‌دهد که در بختیاری ساخت ناگذرا عمدتاً به دو شیوه ساخته می‌شود، یکی با استفاده از پسوند " = سد (-esd)" که از نوع ناگذرای ساختوازی است و دیگری از طریق مصدر به همراه صرف فعل "رفتن" که از نوع ناگذرای نحوی محسوب می‌شود.

ساخت ناگذرا ساختی است که با توجه به ملاک‌های صوری دارای تنها یک گروه اسمی است و فعل آن دارای ویژگی‌های معلوم می‌باشد، اما به لحاظ معنایی، تنها گروه اسمی موجود در این ساخت، همچون گروه اسمی موجود در ساخت مجهول، دارای نقش معنایی پذیرا می‌باشد. این ساخت معمولاً زمان حال ساده دارد زیرا فاقد ارجاع زمانی خاص است. فعل ناگذرا به حالت اشاره دارد و به طور کلی نمی‌تواند در جملات امری و استمراری به کار رود زیرا حالت فاقد تغییر و تحول است و همچنین حالت فاقد عمل و مراحل متوالی است. در ساخت ناگذرا عاملی مفروض نیست و نمی‌تواند با قیدهایی که به عامدانه بودن عمل فعل اشاره دارند همراه شود زیرا عامدانه بودن نیاز به تصمیم و اراده دارد.

از ویژگی‌های ساخت ناگذرا در بختیاری غیر رویدادی بودن آن است زیرا که برای بیان خصوصیات ذاتی، کلی و همیشگی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این ساخت فعل‌های وجهی "توانایی" و "احتمال" قابل درک و دریافت هستند. قیدهایی حالت به عنوان قید توصیفگر در این جملات استفاده می‌شوند که بدون وجود آن‌ها جمله ناقص است. نقش "مسئولیت" بیان می‌کند که مفعول فعل دارای یک سری خصوصیات است که در شکل‌گیری عمل فعل تاثیرگذار است.

در این تحقیق نشان داده می‌شود که افعال ناگذرا در تقابل با سببی‌ها هستند و همچنین این ساخت در بختیاری دارای گونه‌های متفاوتی است.

کلمات کلیدی: ناگذرا- پذیرا- کنایی- فعل متعدی- ضد سببی- غیر رویدادی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: مقدمه

۱	۱-۱- تعریف (بیان) مسئله
۲	۲-۱- سئوالات تحقیق
۳	۳-۱- فرضیه‌های تحقیق
۳	۴-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۳	۵-۱- اهداف تحقیق
۴	۱-۵-۱- افعال هم‌کردی
۵	۲-۵-۱- حفظ یک عنصر باستانی
۵	۶-۱- روش انجام تحقیق و گردآوری اطلاعات
۶	۷-۱- ساختار پایان نامه

فصل دوم: پیشینه‌ی تحقیق

۷	۱-۲- مقدمه
۸	۲-۲- مطالعات زبان شناسان غیر ایرانی
۸	۱-۲-۲- ایواتا
۱۴	۲-۲-۲- اسپنسر
۱۴	۳-۲-۲- استالمزیک
۱۷	۴-۲-۲- هامفریز
۱۸	۵-۲-۲- آلکسیاد و دیگران
۲۱	۶-۲-۲- دیگران
۲۱	۱-۶-۲-۲- برزن
۲۱	۲-۶-۲-۲- رابرتس
۲۲	۳-۲-۳- مطالعات زبان شناسان ایرانی
۲۲	۱-۳-۲- خانلری
۲۲	۲-۳-۲- دبیر مقدم
۲۵	۳-۳-۲- روشن
۲۷	۴-۳-۲- جباری
۳۱	۵-۳-۲- حق بین
۳۴	۶-۳-۲- کریمی و معین

۳۶ ۲-۳-۷- راسخ مهند
۴۰ ۲-۴- نتیجه گیری

فصل سوم: چارچوب نظری

۴۱ ۳-۱- مقدمه
۴۲ ۳-۲- گیون
۴۴ ۳-۳- فاگان
۴۴ ۳-۳-۱- ویژگی های ساخت ناگذرا
۴۵ ۳-۳-۲- ویژگی های معنایی ساخت ناگذرا
۴۵ ۳-۳-۱- وجود عامل تلویحی در ساخت ناگذرا
۴۸ ۳-۳-۲- ساخت ناگذرا غیررویدادی است
۵۱ ۳-۳-۲- مقوله وجهی
۵۳ ۳-۳-۲-۴- قید توصیفگر
۵۵ ۳-۳-۳- محدودیت هایی بر ساخت ناگذرا
۵۶ ۳-۳-۱- محدودیت موضوع تحت تأثیر
۵۷ ۳-۳-۲- طبقه نمودی افعال
۵۷ ۳-۳-۳- رویکرد نمودی به ساخت ناگذرا
۶۲ ۳-۳-۴- عاملیت
۶۶ ۳-۳-۵- مسئولیت
۷۰ ۳-۴- نتیجه گیری

فصل چهارم: تحلیل داده‌ها

۷۳ ۴-۱- مقدمه
۷۴ ۴-۲- ساخت ناگذرا در بختیاری
۷۷ ۴-۳- بررسی ساخت ناگذرا در بختیاری بر اساس معیارهای گیون
۸۰ ۴-۴- "رفتن" و ساخت ناگذرا
۸۱ ۴-۴-۱- "رفتن" و معیارهای گیون
۸۴ ۴-۴-۲- "رفتن" عامل ایجاد ابهام بین ناگذرا و مجهول
۸۷ ۴-۴-۳- افعال همکرد "وایدن"، "رفتن"، و "کردن" در بختیاری
۸۷ ۴-۴-۱- ناتل خانلری
۸۸ ۴-۴-۲- طباطبائی
۸۹ ۴-۴-۳- محمد و کریمی
۸۹ ۴-۴-۴- دبیر مقدم

۹۰ ۵-۳-۴-۴-۵ فعل سبک
۹۳ ۵-۴-۵ ساخت ناگذرا در بختیاری بر اساس معیارهای فاگان
۹۳ ۴-۵-۱-۱ غیر رویدادی بودن ساخت ناگذرا در بختیاری
۹۷ ۴-۵-۲-۲ وجود فعل وجهی در ساخت ناگذرا
۹۹ ۴-۵-۳-۳ نقش قید توصیفگر در ساخت ناگذرا
۱۰۰ ۴-۵-۴-۴ نقش مسئولیت در شکل‌گیری ساخت ناگذرا
۱۰۴ ۴-۶-۶-۶ رویکرد نمودی به ناگذرا
۱۰۵ ۴-۶-۱-۱ افعال رخدادی و تحقیقی در ساخت ناگذرا
۱۰۵ ۴-۶-۱-۱-۱ آزمون‌های تشخیصی
۱۰۹ ۴-۶-۲-۲ بررسی نمودی افعال در بختیاری
۱۱۳ ۴-۷-۷-۷ عدم وجود عامل تلویحی در ساخت ناگذرا در بختیاری
۱۱۵ ۴-۷-۱-۱ مجهول و ظرفیت نحوی
۱۱۷ ۴-۷-۲-۲ ساخت ناگذرا در بختیاری بر اساس الگوی لوین و راپاپورت هواو
۱۱۸ ۴-۸-۸-۸ طبقه‌بندی افعال ناگذرا
۱۱۹ ۴-۸-۱-۱ طبقه‌بندی ساخت‌های ناگذرا در بختیاری
۱۲۱ ۴-۹-۹-۹ نتیجه‌گیری

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه‌گیری

۱۲۲ ۵-۱-۱ مقدمه
۱۲۲ ۵-۲-۲ جمع‌بندی مطالب
۱۲۵ ۵-۳-۳ پیشنهادات
۱۲۶ منابع
۱۳۲ واژه‌نامه
۱۳۵ چکیده‌ی انگلیسی

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان
۱۱	۱-۲: جدول معیار رفتار افعال
۷۴	۱-۴: نقشه استان چهارمحال و بختیاری

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۱۲	۱-۲: ساختار مفهومی
۱۳	۲-۲: ساختار موضوعی و ساختار مفهومی
۱۹	۳-۲: نمودار دوتی در مورد ساختارهای ضد سببی و سببی
۲۰	۴-۲: کاهش نقش بیرونی
۲۱	۵-۲: حذف عامل
۲۱	۶-۲: بیرونی سازی موضوع درونی
۳۴	۷-۲: معلوم
۳۴	۸-۲: شبه مجهول

فصل اول

مقدمه

۱-۱- تعریف مسئله:

ساخت ناگذرا یا میانه^۱ در زمره ساخت‌های تک موضوعی است که همراه با یک موضوع یا گروه اسمی به کار می‌رود. فعل ناگذرا از نوع افعال متعدی است که مفعول پذیرا یا پذیرنده^۲ دارد، منتها این مفعول به وسیله یک قاعده نحوی در جایگاه فاعل قرار می‌گیرد (هامفریز ۱۹۹۴). فعل ناگذرا فعلی است که از یک سو فاعل نحوی آن کنش‌پذیر است اما به لحاظ صورت، شبیه فعل جملات معلوم است. از فعل ناگذرا نمی‌توان نقش‌کننده کار را بیرون کشید، لذا جمله ناگذرا اصلاً دارای عامل و کننده کار نیست و از طرف دیگر شکل فعل نیز مثل فعل مجهول نیست. در شرایطی از این ساختار استفاده می‌شود که خود عمل مهم جلوه می‌کند و زبان‌ها با استفاده از ساختارهای خاصی، عامل را در پس زمینه و حاشیه قرار می‌دهند.

1. middle

2. theme

گیون (۲۰۰۱) سه حالت را برای افعال ناگذرا ارائه می‌کند. یکی این که افعال ناگذرا به تغییر حالتی که در کنش‌پذیر بوجود می‌آید اشاره دارند (غذا پخت)، دیگر این که وقتی چنین تغییری ایجاد شد این افعال نتیجه‌ای نو از خود پدید می‌آورند (غذای پخته شده) و در نهایت این که کنش‌پذیر قابلیت دریافت چنین تغییری را داراست (غذا قابلیت پختن را دارد).

صاحب نظران معیارهایی را جهت شناسایی و متمایز کردن ساخت ناگذرا از دیگر ساختارها ارائه می‌کنند، از جمله:

۱- آن دسته از افعال متعددی که فاعل آن‌ها حتماً باید عامل یا وسیله باشد، نمی‌توانند ساخت ناگذرا بسازند، اما اگر فاعل آن‌ها دارای نقش معنایی سبب باشد، می‌توان آن‌ها را به صورت ناگذرا نیز آورد (آلکسیس و دیگران به نقل از راسخ مهند ۱۳۸۶). مانند: باد برق را قطع کرد، که در آن باد سبب فعل است و به همین دلیل می‌توان جمله ناگذرای برق قطع شده را نیز به کار برد.

۲- ساخت ناگذرا را نمی‌توان با قیدهایی که به عامدانه بودن فعل اشاره دارند به کار برد، در مقابل در ساخت‌های ناگذرا قیدی مانند "خود به خود" کاربرد دارد که نشان می‌دهد عاملی برای انجام این عمل وجود ندارد (گیون ۲۰۰۱ و راسخ مهند ۱۳۸۶). مانند: برق خود به خود قطع شد.

۳- در ساخت ناگذرا نمی‌توان بند قیدی هدف را اضافه کرد زیرا باعث غیر دستوری شدن جمله می‌شود. مانند: *شیشه خود به خود شکست تا گربه فرار کند (گیون ۲۰۰۱ و راسخ مهند ۱۳۸۶).

۴- در ساخت ناگذرا نمی‌توان عامل را به صورت متمم حرف اضافه‌ای اضافه کرد زیرا باعث غیر دستوری شدن جمله می‌شود (گیون ۲۰۰۱ و راسخ مهند ۱۳۸۶). مانند: *شیشه توسط علی خود به خود شکست.

۵- فاگان (۱۹۸۸) معتقد است که جملات ناگذرا همچون همه جمله‌های عام دارای ویژگی‌های غیر ارجاعی هستند و زمان دستوری آن‌ها به صورت حال ساده است.

۲-۱- سوالات تحقیق

با توجه به داده‌هایی که از زبان بختیاری گردآوری شده است، این تحقیق می‌کوشد به سوالات زیر پاسخ دهد.

۱- ویژگی ساخت ناگذرا در بختیاری چیست؟

۲- این ویژگی با ویژگی های ساخت ناگذرا در کل چه شباهتی دارد؟

۱-۳- فرضیه های تحقیق

۱- ویژگی ساخت ناگذرا در بختیاری شیوه ساخت آن است که به دو شکل ساخته می شود، یکی

با استفاده از پسوند " = سد (-esd)" و دیگری با استفاده از "شکل مصدری فعل + همکرد رفتن".

۲- ساخت های ناگذرا بر فعل های متعدی اعمال می شوند و عموماً شباهت آنها در تمرکز زدایی از

عامل است.

۱-۴- اهمیت و ضرورت تحقیق

در این پایان نامه به بررسی ساخت ناگذرا در زبان بختیاری پرداخته ایم و نشان داده ایم که ناگذرا

بودن در بختیاری یک جهت^۱ نیست و در واقع افعال ناگذرا در تقابل با معلوم و مجهول نیستند بلکه باید

آنها را در تقابل با سببی بودن قرار داد، یعنی فعل ناگذرا با افعال سببی در تقابل است. این ساخت در

بختیاری همانند فارسی دارای انواع مختلفی است که به تفصیل معرفی می شود. یافته های این تحقیق

می تواند در درک و توصیف بهتر ساخت افعال در بختیاری و فارسی مفید باشد.

۱-۵- اهداف تحقیق

این پایان نامه به بررسی ساخت ناگذرا در بختیاری می پردازد و بر آن است تا مشخص کند که داده های

این زبان با کدام یک از چهارچوب های نظری سازگارتر است. در این زبان، ساخت ناگذرا به چند شکل

وجود دارد. یکی با استفاده از پسوند " = سد (-esd)" ساخته می شود که از نوع ناگذرای ساختوازی است

مانند: ov risesd (آب ریخت). نوع دیگر ناگذرا که به صورت نحوی است، با استفاده از فعل همکرد

"رفتن" ساخته می شود. در این زبان پسوند " = سد (-esd)" اختصاصاً ناگذرا می سازد و فعل همکرد

1. voice

"رفتن" در هر دو ساخت ناگذرا و مجهول قابل استفاده است که این خود بین مجهول و ناگذرا ابهام بوجود می‌آورد.

1. a. Ov ri-sesd.	(ناگذرا)
ناگذرا-ریختن آب	آب ریخت
b. Ov redan ra.	(ناگذرا-مجهول)
رفتن ریختن آب	آب ریخت (ریخته شد).
c. Ov rede vaid.	(مجهول)
گذشته-شدن صفت مفعولی-ریختن آب	آب ریخته شد.

در مثال (۱.a) آب، خود به خود و بدون دخالت عاملی ریخته است، در صورتی که در جمله (۱.b) دو تعبیر مختلف وجود دارد. یکی این که آب به دلیل وجود یک سبب ریخته است که در این صورت با جمله‌ای ناگذرا مواجه‌ایم و دیگر این که آب توسط یک عامل (فاعل) ریخته است که با یک جمله مجهول روبرو هستیم. در جمله (۱.c) صفت مفعولی به همراه همکرد "وایدن" فقط ساختار مجهول می‌سازد.

۱-۵-۱- افعال همکردی

افعال همکردی عناصر نقشی زبان محسوب می‌شوند، یعنی عناصری که دارای محتوای معنایی نمی‌باشند. افعال همکردی "رفتن" و "وایدن" تنها همکردهای موجود در زبان بختیاری نیستند. به عنوان نمونه و بدلیل این که پرکاربردترین افعال از این دسته‌اند آن‌ها را برگزیده‌ایم. به نظر می‌رسد هر دوی این افعال قبل از تبدیل شدن به افعال همکردی و از نظر معنایی تهی، دو فعل حرکتی لازم بوده‌اند (دبیر مقدم ۱۳۷۶).

در زبان بختیاری امروزی تنها کاربرد "رفتن" و "وایدن"، به عنوان عنصر فعلی در ساختمان افعال مرکب و به همراه عنصر غیر فعلی مثل اسم‌ها و صفت‌ها است و هیچ‌گاه این دو فعل به عنوان محمول و فعل اصلی جمله به تنهایی به کار نمی‌روند، زیرا این افعال در واقع محتوای معنایی لازم و ساخت موضوعی لازم را برای کارکرد به عنوان محمول ندارند. در تعاریف سنتی از مقوله فعل، دستور نویسندگان، فعل را واژه‌ای تعریف می‌کنند که بیان‌کننده وقوع رویداد و یا حدوث حالتی باشد (نوبهار ۱۳۷۲، انوری و گیوی ۱۳۸۶). طبق این تعریف از فعل، مشخصاً این دو واژه را نمی‌توان جزء مقوله فعل دانست زیرا

این واژه‌ها رویداد نیستند و محتوای معنایی و ساخت موضوعی ندارند. البته این واژه‌ها دارای معنای دستوری، مثل نمود^۱ (کریمی دوستان ۱۳۷۹) و نوع عمل^۲ (دبیر مقدم ۱۳۷۶) هستند که هر دو معنای دستوری محسوب می‌شوند و نه معنای محتوایی. بدین ترتیب این واژه‌ها را باید در میانه راه دستوری شدن و تبدیل به عناصری صرفاً نحوی دانست (کریمی دوستان ۱۳۷۹).

۱-۵-۲- حفظ یک عنصر باستانی

در مورد همکرد "رفتن" باید بگوییم که زبان بختیاری عنصری قدیمی و باستانی را در خود حفظ کرده است. در فرهنگ دهخدا (۱۳۷۷) و فرهنگ معین (۱۳۸۱) عنوان شده است که قُدا این فعل (رفتن) را به جای "شدن" به کار می‌بردند، مانند: مَلِک در خشم رفت (گلستان)، این کار نمی‌رود، مریض خوب رفت، به نحوی که نگارش رفت. و از طرف دیگر رگه‌هایی از کاربرد فعل "رفتن" هنوز در فارسی مشاهده می‌شود. از جمله: از یاد رفتن، به خواب رفتن، دست به کار رفتن، کلنچار رفتن، کنار رفتن، خطا رفتن و هدر رفتن که در همه این موارد فعل "رفتن" در معنای غیر اصلی خود به کار گرفته شده است.

۱-۶- روش انجام تحقیق و گردآوری اطلاعات

روش انجام تحقیق حاضر، تحلیلی-توصیفی می‌باشد. ابتدا داده‌های لازم از متون مختلف از جمله "امثال و حکم بختیاری (قنبری ۱۳۸۲)، گلوآژه (مطهر ۱۳۶۵)، واژه‌نامه زبان بختیاری (مددی ۱۳۷۵)، شکرستان (محمودی ۱۳۵۱)، فرهنگ و ادبیات بختیاری (خسروی ۱۳۷۵)، گویش بختیاری (خسروی ۱۳۷۵) و شمّ زبانی نویسنده گردآوری شد، که در طول مدت تحقیق چندین بار توسط صاحب نظرانی که خود گویشور این زبان نیز بودند، مورد بررسی و بازبینی قرار گرفت. سپس با بررسی، تحلیل و مقایسه اطلاعات موجود در پیکره زبانی، بر اساس چارچوب گیون (۲۰۰۱) و فاگان (۱۹۹۲) به توصیف عوامل، شرایط و محدودیت‌های ساخت ناگذرا در بختیاری می‌پردازد و مطالعات قبلی در این خصوص را مورد بررسی قرار خواهد داد.

۱-۷- ساختار پایان نامه

این پایان نامه شامل پنج فصل است. فصل حاضر به کلیات طرح تحقیق می پردازد. فصل دوم به پیشینه تحقیق و کارهای انجام گرفته در این زمینه می پردازد که شامل دو بخش است. ابتدا آثار زبان شناسان غیر ایرانی و سپس کارهای زبان شناسان ایرانی مرور می شود. فصل سوم به بیان چارچوب نظری و مقولات مطرح در این زمینه اختصاص یافته است که در بخش اول معیارهای گیون (۲۰۰۱) و در بخش دوم معیارهای فاگان (۱۹۹۲) مطرح می شود. فصل چهارم به تحلیل داده ها و بررسی نتایج حاصل از آن می پردازد. فصل پنجم به جمع بندی، نتیجه گیری و بیان پیشنهاداتی جهت انجام تحقیقات آتی اختصاص دارد.